

Németország és a marxizmus

Hamburg Television (HTV)

Hogyan ítéli meg a Németországban jelenleg tapasztalható irányzatot, amely egyfajta új nacionalizmus kirobbanása felé tart, amiként ez nyilvánvalónak látszik az NPD¹ jelenlétéből és nem is egy tartományi választáson aratott sikereiből? Lát-e benne csakugyan igazi, súlyos veszélyt fiatal nyugati demokráciánkra nézve?

Deutscher

Igazi veszélyt igen; súlyosat talán még nem. Lev Trockij egyik megjegyzése jut eszembe: 1919-ben vagy 1920-ban mondta a weimari köztársaságról, hogy az alighanem pusztán csak egy köztársaság két diktatúra között. Mármost valódi aggodalommal találghatja az ember: vajon ez a – nem is tudom, szabad-e demokráciát mondanom – nyugatnémet parlamentáris rezsim az utóbbi tizenhét-tizenkilenc évben nem úgyszintén pusztán egy köztársaság két diktatúra, a nacionalizmus két hulláma között? Nem alaptalan ez az aggodalom. Talán nem közvetlen a veszély; a helyzet igencsak hasonlít az 1927–28-as évekre, amikor a nemzetiszocializmus még csak a német politikai élet peremvidékén jelentkezett, marginális jelenség volt. Talán ma is így állunk az új nacionalizmussal. 1929–30-ban került rá sor, hogy a nácizmus első ízben, ugrásszerűen, a német politikai élet előterébe nyomult. Mindamellettt úgy látom, hogy a nemzetiszocializmus egyszerű újjászületése Németországban valószínűtlen. A történelem sosem ismétli magát ilyen egyszerű módon. Mondják, hogy a tábornokok hajlamosak minden háborúban újraraharcolni az előző háború csatáit. A politikában is valami hasonló játszódik le: az emberek régi formákban képzelik el az új veszélyeket. Csakhogy a nacionalizmus, a reakció, az ellenforradalom hullámai mindig új alakot öltenek. A weimari köztársaság éveiben a legtöbb baloldali ember úgy gondolta, hogy a demokráciát Németországban a Hohenzollernek és az *ancien régime* restaurációja fenyegeti. De Hitler pártja köztársasági volt, sőt, „szocialistának” nevezte magát. A láthatáron mostanság fölsejlt tekintélyelvű reakció és nacionalizmus új hulláma minden valószínűség szerint szintén sok mindenben különbözni fog a nemze-

tiszocializmustól. Természetesen mutat majd bizonyos folytonosságot, de nem közvetlenül.

HTV

De milyen alapon lát lehetségesnek egy reakciós új hullámot?

Deutscher

Sok minden múlik azon, hogy mennyire szilárdak a társadalmi viszonyok és a gazdasági helyzet. Itt van, ugye, megoldatlan problémaként Németország kettéosztottsága; ez jókora nyílt seb a nemzet életében, még ha a jelen pillanatban nem is annyira fájdalmas, mint amennyire lehetne. De valódi veszedelmeket rejt magában.

HTV

Akkor hát úgy véli, hogy ennek a reakciós hullámnak az NDP a gyűjtőmedencéje?

Deutscher

Ezt nem tudom. Nehéz volna megmondani. Hogy megint csak az 1920-as évekkel való hasonlóságot hozzam föl: a náciizmus különféle lázongó csoportokból és versengő ultranacionalista szektákból kristályosodott és alakult ki. Hogy vajon hasonló fejlődés előtt áll-e a a jelenlegi nacionalista lázadozás, abban nyilvánvalóan nem lehetünk bizonyosak. De az a gondolat, hogy a nacionalista téboly – Németország örök tragédiája – ismét előrevetíti árnyékát, szükségképpen súlyos aggodalomra ad okot.

HTV

De hát az új nacionalista téboly veszélyét, ahogy ön fogalmaz, nem zárják-e ki valóságosan a NATO-hoz fűződő kapcsolataink meg a Franciaországgal kötött barátsági szerződésünk? Vagy úgy hiszi, hogy mindez...

Deutscher

Nem... Attól tartok, ezek a kapcsolatok, ha szabad azt mondanom, nagyon is törékenyek. Azt hiszem, ez ellen a nacionalizmus ellen csakis Németország mély belső átalakulása jelenthet garanciát, nem pedig a külső, diplomáciai kapcsolatok rendbehozatala.

HTV

Milyen átalakulásra gondol? Mit ért ezen?

Deutscher

Messzenyúló és meglehetősen nehéz kérdés ez. Azt gondolom, hogy a reformáció óta Németország tragédiája abban áll, hogy nem tartott lépést az idővel, és hogy Németország sohasem vívta végig saját forradalmát. A franciáknak megvolt a maguk nagy forradalma. Az angolok véghezvitték a magukét a tizenhetedik században, s azután a reform, a demokratizálódás és a haladás hosszú folyamatán estek át. Németország számos tekintetben megrekedt a tizenhatodik században és a harmincéves háború katasztrófájánál. Minden forradalma elbukott. Németország nem pusztán ennek pótlékát lelte föl az iparosításban, hanem ugyanígy társadalmi-politikai vonatkozásban is: egy Bismarck pótforradalmát, majd 1918 pótforradalmát és 1945 pótforradalmát produkáta – ezek egyikét sem a németek vitték véghez, hanem a hódító idegen hadak. Ez a tragédia, ez Németország vétke és szerencsétlensége.

HTV

Persze, 1945-ben ön itt volt Nyugat-Németországban, angol lapok tudósítójaként. Milyen benyomást szerzett akkor, s mi volt az akkori véleménye arról, hogy mit kellene tenni a romokban heverő német állammal és néppel?

Deutscher

Igen, Németországban voltam az *Economist* és az *Observer* tudósítójaként, és jó sokat írtam erről a kérdésről. A háború alatt és közvetlenül a háborút követő időszakban egyike voltam azoknak a keveseknek az angolszász sajtóban, akik bírálták Németország úgynevezett dezindusztrializációjának politikáját és a potsdami döntéseket. 1946 tavaszán „A modern ludditák” címmel részletekbe menő tanulmányt írtam a potsdami gazdaságpolitika ellen. Az *Economist* külön mellékletben közölte esszémet; később Lord Beveridge röpirat gyanánt is megjelentette. Azidőt, a leszerelés idején, Németországban is komoly hatást váltott ki a tanulmány: utcaszerte árusították, a feketepiacon szinte csillagászati összegeket ért. Nekem magamnak is kínálta saját esszémet egy utcai árus Hamburgban csaknem huszonöt angol fontnak megfelelő áron. Mély benyomást tett rám Németország nyomorúsága, a fizikai és morális nyomorúság; egy olyan nép rémisztő balsorsa, amelyik kettős vereséget szenvedett: saját nacionalista tébolyától és a külföldi hadseregektől.

HTV

1945-ben abban reménykedett, hogy majd egy saját, német forradalom fogja belülről leverni a nemzetiszocializmust? Ha igen, milyen formában?

Deutscher

Be kell vallanom, egy percre sem képzeltem azt, hogy a nácizmusra másképp is vereséget lehet mérni, mint egy német forradalommal. Emlékszem, hogy 1944. július 21-én, vagyis egy nappal a Hitler elleni merénylet után, egy cikket közöltem az *Observer*-ben, amelyikben „Előjáték a német forradalomhoz” gyanánt taglaltam a merényletet. Azt reméltem, hogy július 20-a megadhatja fölülről a lökést egy alulról kirobbanó forradalomhoz. Természetesen túl derűlátó voltam. De egy bizonyos történelmi értelemben nem volt téves a gondolatmenetem: alulról jövő forradalom híján – nos, gyökerestül ki lett irtva vajon a nemzeti szocializmus? Itt látszik, hogy a történelem valami részben mindig visszavág. Németországban mindig kiebrudalták a saját forradalmukat, ez a Németország elutasította Marx és Engels, Rosa Luxemburg és Liebknecht szocializmusát – más szóval, azt a szocializmust, amelyik a német gondolkodás és filozófia terméke volt –, most pedig ebben a Németországban egy korcs szocializmust tart rendeletileg életben Keleten egy megszálló orosz hadsereg és Ulbricht.

HTV

Érdekelték azelőtt egyáltalában Németország és a német problémák?

Deutscher

Igen, természetesen, mindig is tudatában voltam a ténynek, hogy Európa és az emberiség sorsa szükségképpen függ attól, hogy mi történik Németországban, Európa szívében. Fiatal koromban, amiként tudja, nemcsak íróként, hanem lengyel kommuniszként is tevékenykedtem. 1932 tavaszán zártak ki a Lengyel Kommunista Pártból, mert közzétettem egy tanulmányt „Az új barbárság veszedelme Európában” címmel, ez kizárólag a német kérdéssel foglalkozott. Így neveztem a nácizmust már a Hitler hatalomra jutása előtti évben. Közös cselekvést sürgettem a kommunisták és a szociáldemokraták részéről a nácizmus ellen Németországban és Piłsudski diktatúrája ellen Lengyelországban. Azt írtam, hogy amennyiben győz a nácizmus, mind a két pártot, a kommunistákat és a szociáldemokratákat egyaránt el fogja söpörni, és egy második világháború rémét idézi föl. Ez a kurrens pártirányvonal

megsértése volt. A párt és az egész Komintern alábecsülte a náciizmus pusztító mozgósító erejét és totalitarista logikáját, és úgy képzelték, hogy Hitler és a szociáldemokraták (akiket szociálfasisztáknak neveztek) majd együtt élnek és megegyezésre jutnak. Én egy Sztálin-ellenes csoport szövívője voltam, ez volt az első ilyen ellenzéki csoportosulás a lengyel pártban; azt tartottuk fő feladatunknak, hogy figyelmeztessük a pártot, a Kominternt és a munkásosztályt a náci veszélyre. A pártból való kizáratásom hivatalos indoklása az volt, hogy eltúloztam a náciizmus veszélyét, és pánikot keltem a munkásmozgalmamban. Ez utóbbi bizonyos értelemben igaz is volt: a náciizmus 1931–32-ben pánikszzerű lázas nyugtalanság és aggodás állapotát idézte elő bennem. Akik akkoriban semmi efféle „pánikot” nem éreztek, azok természetesen vakok voltak.

HTV

Ön akkor, vagyis a Lengyel Kommunista Pártból történt kizárása után, került az élvonalba mint szerző. Mondjon valamit azokról a feladatokról, amelyeket íróként tűzött ki maga elé, és hogy mit teljesített ezekből.

Deutscher

Azt a feladatot tűztem ki magam elé, hogy az orosz forradalom tolmácsa legyek, mivel meg voltam és meg vagyok győződve róla, hogy a világ nem fogta föl teljes nagyságában és sokrétűségében a forradalmat. Számos írásomban, de mindenekelőtt Sztálin-életrajzomban, három kötetes Trockij-életrajzomban és egy még befejezetlen kétkötetes tanulmányomban Leninről és a leninizmusról igyekeztem hozzájárulni évszázadunk e legnagyobb eseménye megértéséhez. Örülök, hogy ezek a könyvek baráti és értő fogadtatásra találtak Németországban számos kritikus részéről.

HTV

Mondjon valamit családi háttéréről, hogy mennyiben befolyásolta ez, és a korról, amelyekben fölnőtt, meg az értelmiségi mozgalmakról, amelyek marxistává tették.

Deutscher

Való igaz, hogy a szülői házban támadt bennem élénk érdeklődés a német kérdések iránt. Gyermekkoromat és korai fiatalságom éveit Krakkóban és környékén töltöttem, az úgynevezett *Három Császár Határszöge* lengyelországi szögletében. Az egyik oldalon volt az

oroszlengyelország, a másikon a német lengyelország, mi pedig az osztrák lengyelországban éltünk – zsidók és lengyelek, csehek és magyarok között. Ez a sokszínű szöglet volt a mi részünk Európából. Gyermekkorom nagy éve természetesen 1918 volt, amikor a három monarchia összeomlott. Három forradalom fölindulását éltük át. Aztán jöttek a vágató inflációk, a pogromok, a heves társadalmi, politikai és szellemi forrongások évei, a nagy zűrzavar kora. Apám erős befolyása alatt nőttem föl, de aztán meglehetősen erőszakosan más útra tértem. Apám ortodox zsidó volt, a német kultúra, filozófia és költészet szerelmese. Rabbinak szánt volna engem, ám ellenálltam. Valójában két ortodoxia, a zsidó és a római katolikus közti függő állapotban léteztem. Két iskolába jártam, egy lengyelbe meg egy rabbini zsidó iskolába. A lengyel iskolában és a gimnáziumban, ahol külsős diákként tettem le vizsgáimat, szigorúan katolikus oktatás folyt. A két ortodoxia semlegesítette, kölcsönösen kioltotta egymást a gondolkodásomban. Ateista lettem. Koraéretten kezdtem írogatni. Apám mindig német irodalmat és német újságokat akart olvasatni velem. Ifjúkorában ő maga is esszéket jelentett meg a *Neue Freie Presse*, a legismertebb bécsi újság hasábjain; a varsói *Hazefira*, az első héber nyelvű napilap tudósítója volt; és egy héber nyelvű könyvecskét is írt Spinozáról, amelynek latin volt a címe: *Amor Dei Intellectualis*. Spinoza volt az egyik szellemi hőse; Heine a másik. Nagy tiszteletet táplált Lassalle iránt is, a legmagasabb szellemi eszménykép azonban, a héber írótól eltekintve, Goethe volt az ő számára, természetesen. Én nem osztoztam apám részrehajlásában a német költészet iránt. Lengyel hazafi voltam. Mickiewicz és Slowacki összehasonlíthatatlanul drágább volt nekem, közelebb állott hozzám. Ez okból sohasem tanultam olyan elmélyülten a német nyelvet, mint bármely másikat. Apám gyakran mondogatta: „Igen, a szép költeményeidet csakis lengyelül akarod írni. Tudom, hogy nagy író akarsz lenni egyszer.” Apámnak igencsak túlzó elképzelése volt irodalmi tehetségemről, s azt szerette volna, hogy ezt a tehetséget „világnyelven” gyakoroljam. „A német”, mondogatta, „az világnyelv. Miért kellene egész tehetségedet egy provinciális nyelvbe temetned? Elég, ha csak elmégy Auschwitzon túlra” – Auschwitz ott volt a közelünkben, a határon – „csak Auschwitzon túlra, és gyakorlatilag már senki egy árva szót sem ért a te szép lengyel nyelvedből. Valójában németül kell tanulnod.” Ez volt az örökös mondókája. „Elég, ha csak Auschwitzon túlra mégy, és máris teljesen elveszetteknek érzed magad, fiam.” Én meg, amilyen türelmetlen voltam, ilyenkor gyakran belevágtam a szavába: „Tudom, mit akarsz mondani, apa: csak Auschwitzon kell túlra menned, és máris elveszetteknek érzed magad.” Apám, balszerencséjére, sohasem jutott el Auschwitzon túlra. A második világháború idején Auschwitzban veszett nyoma. Én később valóban megbékéltem a német nyelvvel és kultúrával, és ezt a megbékélést pontosan Marx és Engels munkáinak köszönhettem.

Ellenségesen tekintett akkoriban a német irodalomra?

Deutscher

Szeretném, ha nem értene félre, kérem: én egy lengyel gyerek voltam, lengyel iskolában nőttem föl. Számunkra a németek, ahogy az oroszok is, elnyomók voltak, akik másfél évszázadra elrabolták a függetlenségünket, s akik ellen számos fölkelést vívtunk. Az iskolában egy nagy és ünnepezt költő, Maria Konopnicka versét énekeltük, avval a refrénnel: „Nem köphet többé arcunkba a német, Nem neveli németté gyermekünket.”² És erre ott volt az apám, aki „németté akart nevelni engem”. Ez a próbálkozása ellentétes volt a lengyel költészet iránti fogékonyságommal és a lengyel függetlenségről alkotott egész romantikus fölfogásommal. Már felnőtt voltam, amikor először olvastam Marxot és Engelst, Lassalle-t és Bebelt, Franz Mehringet és Rosa Luxemburgot – Rosa Luxemburgot, aki szintén lengyel volt, és aki oly csodálatosan írt németül. Ily módon számomra a marxizmus nyitotta meg újfent az utat a német irodalomhoz és természetesen a német filozófiához is – Kanthoz, Hegelhez és Feuerbachhoz, akiknek a hagyatéka a marxizmusra szállt. Amúgy még nagyon fiatalon Thomas Mann bűvöletében lettem irodalomkritikus; jó pár órát töltöttem el Mann-nal Varsóban, 1926-ban vagy 1927-ben, és németül vitattam meg vele munkásságát. Amikor egyik nyilatkozatában fölötte dicsérőleg beszélt arról, hogy milyen értője vagyok a munkáinak, roppant büszkeség töltött el. Később mások, főként oroszok hatása alá kerültem. Miután tizennyolc éves koromban végleg elköltöztem hazulról, nálam jóval idősebb emberek körébe léptem, akik avatott ismerői voltak az orosz irodalomnak, s az orosz gondolkodók és forradalmárok befolyásolták őket. Ők ébresztettek bennem szenvedélyes érdeklődést az orosz forradalom iránt. Olvasni kezdtem Lenin, Plehanov, Buharin, majd Trockij műveit is. Csak jóval később kerültem a nagy angol történetírók hatása alá. Valójában már elmúltam harminc éves, amikor először kezdtem angolul tanulni, miután Angliába kerültem, 1939-ben. Szerintem az angol történetírás, Gibbon, Macaulay és Trevelyan kimagasló csúcsa az európai irodalomnak. Végül az angolban találtam rá az én „világnyelvemre”. Nagy elégtételt érzek, amikor angol kritikusok, még azok is, akik politikailag ellenségesek velem szemben, olykor Churchill és Macaulay prózájához hasonlítják az enyémet, s az is nagy elégedettséggel tölt el, hogy a Cambridge-i Egyetem az idén engem választott előadónak az évente megrendezett „George Macaulay Trevelyan Lectures” előadás-sorozat megtartására.

HTV

Valójában mikor kezdett politizálni?

Deutscher

Amikor tizennyolc évesen beléptem az illegális Lengyel Kommunista Pártba. Ebben is meglehetősen koraérett voltam, de hát afféle csodagyereknek számítottam. Tizenhét évesen már jól ismert költő voltam Krakkóban. Mint minden csodagyerek, természetesen én sem váltottam be barátainak hozzám fűzött reményeit.

HTV

Miben okozott nekik csalódást?

Deutscher

Nos, korántsem gondolom azt, hogy csodagyerek volnék, de azt sem, hogy „csodavén” vált volna belőlem.

HTV

Miután 1932-ben kizárták a pártból, visszavonult az aktív politizálástól?

Deutscher

Néhány évig tevékeny maradtam Lengyelországban a független baloldali körében. Heterodox kommunista voltam; trockista. Kiutat kerestem abból a zsákutcából, amelyikbe a reakció és a sztálinizmus vezetett bennünket, de nem sikerült rátalálnom. Akkor aztán fölhagytam a közvetlen pártpolitikai tevékenységgel, hogy elméleti és tudományos-irodalmi munkálkodásnak szenteljem magam.

HTV

Bíráloi „megátalkodott marxistának” nevezték. Mit válaszol az ilyen kritikusoknak?

Deutscher

Marxista vagyok, természetesen. Azok a kritikusok, akik „megátalkodottnak” neveznek, vagy azt mondogatják, hogy én „sohasem tanuló”, nagyjából részben azok emberek, akik hajdanán nem átallokként éltek.

lenni Sztálinnak, majd utóbb antikommunistákká lettek. Én sem Sztálin, sem Hruscsov, de még Mao-Cetung tanítványa sem óhajtottam lenni, és főként nem iratkoztam be a nyugati antikommunizmus iskolájába. A marxizmus nem tévedhetetlen elmélet számomra – mert ilyen nem létezik. De a marxizmus mint világnézet és mint elemző módszer véleményem szerint semmiképp sem elavult vagy „túlhaladott”. Valamikor majd a marxizmussal is megtörténhet ilyesmi, de most még nagyon-nagyon messze vagyunk ettől. Mindazok, akik ma „idejétmúlt marxizmusról” beszélnek, egyelőre semmi olyat nem nyújtottak, ami intellektuálisan és politikailag fölötte állna.

HTV

Az utóbbi években többször is meghívták önt – a „megátalkodott marxistát” – Amerikába, hogy vegyen részt kerekasztal-beszélgetéseken, nagy nyilvános vitákon a vietnami háborúról. Véleménye szerint nem figyelemreméltón tanúskodik ez a szabadságról egy olyan nagy demokráciában, amilyen Amerika?

Deutscher

Igen, gyakran utazom az Egyesült Államokba, mondok ott beszédek tömeggyűléseken, tartok előadásokat az egyetemeken. Részt vettem Washingtonban a vietnami háborúról rendezett nagy vitában, amelyben közvetlenül szóltunk ötezer egyetemi tanárból és előadóból álló hallgatósághoz, és százezrek, ha ugyan nem milliók hallgattak bennünket rádión. Ismételten megjelentem és felszóltam a berkeleyi egyetemisták hatalmas tüntetésein. Tavaly én nyitottam meg a szocialista tudósok országos konferenciáját New Yorkban. Tömeggyűléseken az amerikai kormány ellenzéki bírálójaként beszéltem. Nagyon nagyra becsülöm a bírálókat ezt a szabadságát, mert arról tanúskodik, hogy milyen erős, mély gyökerei vannak, és mennyire eleven a demokratikus hagyomány a nép körében. Talán abból fakad ez, hogy az amerikaiak hajdanán végigvitték saját forradalmukat, s még egy polgárháborút is megvívta a rabszolgaság eltörléséért. Ezek a tapasztalatok alighanem elevenen maradtak meg a népi emlékezetben; táplálják a demokratikus hagyományt, amely még a McCarthyék hajtóvadászatát is túlélte. Nagy csodálattal tölt el ez a másik Amerika, ez a nem hivatalos, amelyik ellenállást tanúsít a hivatalos, konzervatív, neokolonialista Amerikával szemben. Hiszek az amerikai demokratikus hagyomány életerejében. Így képes vagyok belátni az Egyesült Államok politikai jellegében meglevő ellentmondást: a burzsoázia konformizmusának tehetetlenségi ereje és a fiatal értelmiség társadalmi és politikai radikalizmusa közti összeütközést. Reménykedem abban, hogy ez a radikalizmus végül a munkásosztályt is magával ragadja.

HTV

Így hát, ha szabad úgy fogalmaznom, ismét belekeveredett a politikába.

Deutscher

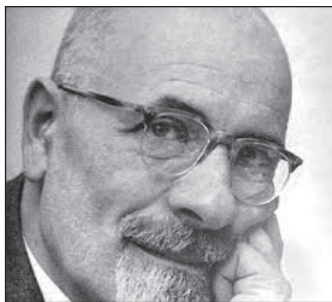
A nagy, meghatározó konfliktusok a vietnami háborúban találtak rá gyújtópontjukra, ahogy hajdanán a spanyol polgárháború esetében is történt. Ez határozza meg parancsolólag a vietnami kérdésben elfoglalt álláspontomat. Én a vietnami nép oldalán állok, szemben az amerikai imperializmussal vagy neokolonializmussal. Semmi kétségem sincs afelől, hogy a front melyik oldalán a helyem, ahogy a második világháború alatt sem volt semmi kétségem efelől, mondjuk, a jugoszláv partizánok és a náci megszálló erők küzdelmét illetően. Azt hiszem, hogy a neokolonializmus és az ellenforradalom csendőrségének szerepe, amelyet az amerikai uralkodó osztály magára vállalt, Amerikára nézve is katasztrofális, a világ számára pedig közelebb hozza egy nukleáris háború veszélyét. De még ha valaki nem helyesli is magatartásomat, sőt még az is, aki szeretné teljesen politikamentesen nézni a helyzetet, nem teheti meg, hogy ne tegye föl magának a kérdést: „Hogy történhetik meg, hogy a világ legnagyobb hatalma élethalálharcba bocsátkozik egy kicsiny, éhező, ázsiai, paraszti néppel, és nem képes legyőzni? Miben rejlik hát a vietnami partizánok ereje? Bizonyos, hogy erejük morális és politikai – nyilvánvaló, hogy nem fizikai, katonai tényezőkön alapul. Szert tehetnének-e a partizánok ilyen erkölcsi erőre, ha nem támogatná őket a nép túlnyomó többsége, egy olyan népé, amelyet az a meggyőződés hajt, hogy igaz ügyért harcol?”

HTV

Arra nem gondol, hogy Vietnamban mindeddig a mostanában alkalmazott katonai taktika, a gerillaháború taktikája, a dzsungel taktikája könnyítette meg a túlélést Amerika nagy anyagi hatalmával szemben?

Deutscher

A dzsungel nem háborúzik. A dzsungel semleges. Csupán ott van a partizánoknak, mert a népesség támogatása lehetővé teszi számukra, hogy kihasználják a dzsungelt, míg az amerikaiak és a dél-vietnami bábhadzserg nem képes erre. A partizánok által ellenőrzött térségekben fölosztották a nagybirtokosok földjeit a parasztok között. Az egész parasztság támogatja a partizánokat, mivel számukra a partizánok győzelme a garancia rá, hogy nem térnek vissza a feudális földesurak. Itt a nemzeti háború összefonódott az osztályharcral – „a kunyhók

Isaac Deutscher

Deutscher

Ez a bíróság korántsem csupán közírókból áll. Alighanem ezek vannak benne kisebbségben. Hét vagy nyolc nemzetközi jogra szakosodott professzor dolgozik velünk. Eltérő nézeteknek és különböző színezetű politikai véleményeknek is vannak képviselői a bíróságban. Két vagy három tag tartozik kicsiny, független, szocialista pártokhoz; ezek kivételével mi, többiek mindnyájan pártonkívüliek vagyunk. Azt a föladatot tűztük ki magunk elé, hogy a tényanyag tüzetes elemzése alapján megbizonyosodjunk róla, vajon agressziót és háborús bűnöket követ-e el Vietnamban az Egyesült Államok. Természetesen, nem vagyunk hagyományos jogi intézmény. Nem hozhatunk semmilyen jogilag kötelező ítéletet. Nem kívánunk senkit börtönre vagy kényszermunkára ítélni. És persze, nem képviselünk semmilyen győztes hatalmat. Csupán azokat az embereket képviseljük, akik nem bírnak ugyan hatalommal, ámde ítéleznek azok fölött, akik hatalmat gyakorolnak.

HTV

Vessünk egy pillantást a jövőre. Milyen látomása van a politikai fejlődésről, a társadalmi fejlődésről a kétezredik évig? Milyen színben látja föltűnni világunkat 2000-ben?

Deutscher

Látomás? Attól tartok, ha föltárom itt maga előtt a jövőre vonatkozó látomásomat, az zavarba ejtheti nézőinket. Azt képzelem ugyanis, hogy a századforduló körül létezik majd valamiféle *Szocialista Európai Egyesült Államok*. Félénk és konzervatív előképe ennek az Egyesült Államoknak természetesen a *Közös Piac*, hiszen még a konzervatív burzsoá politikusok is kezdik már kapisgálni, hogy a nemzetállam, legalábbis Európában, ha Ázsiában és Afrikában nem is, anakronizmussá vált. Európának ahhoz, hogy életben maradjon, egyetlen nemzetközi

háborújával a paloták ellen”, hogy Bebelt, a német szocializmus nagy harcosát idézzem.

HTV

Ön tagja egy független szerzőkből álló bíróságnak, amely a Vietnamban elkövetett úgynevezett háborús bűnökkel foglalkozik.³ Miben látja ennek a bíróságnak a föladatát?

testületben kell egyesülnie, de nem az imperializmus alapján, nem ennek vagy annak a birodalomnak a tőkés gazdasági terjeszkedése alapján, hanem a szocialista népek egyenlősége alapján. Meggyőződésem, hogy ez meg fog valósulni. A Szocialista Európai Egyesült Államok alighanem szoros kapcsolatban áll majd a Szovjetunióval. Fölteszem, hogy a Szovjetunió addigra már maradéktalanul leküzdi a sztálinizmus örökségét, hogy tényleg szabad szocializmus fejlődik ki ott, s hogy a gazdasági és kulturális haladás addigra három vagy négy órás munkanapot tesz lehetővé, és felsőfokú oktatást mindenki számára. Hiszem, hogy a Szovjetunió és a Szocialista Európa valódi egyenlőségben fog majd együtt élni, és talán képes lesz hozzásegíteni Ázsia és Afrika népeit is, hogy ilyen „egyesült államokba” tömörüljenek. Remélem, hogy egy efféle fejlődés nem vezet Európának és a világ többi részének a konfliktusához az Amerikai Egyesült Államokkal, ám-bár attól tartok, hogy – ha az Egyesült Államok megmarad egyfajta társadalmi konzervativizmus állapotában –, akkor bizonyos teoretikusok, mondjuk, a Harvardon, kiagyalják majd a „kapitalizmus egy országban” elméletét, ahogy korábban a „szocializmus egy országban” elméletét nyilatkoztatták ki Oroszországban. De az csupán az egyik szakasz volt az orosz fejlődésben, és ugyanígy a kapitalizmus egy országban is csupán egyik szakasza lehet az amerikai fejlődésnek. Miután az emberiség megkezdte a bolygóközi térség meghódítását, egyesülnie kell a saját bolygóján; és én nem látok egyéb társadalmi és morális hatalmat, amelyik egyesíthetné az emberiséget, csakis a szabadságra alapozott szocializmust.

Jegyzetek

- ¹ 1964-ben, Nyugat-Németországban alakult újfasiszta párt, 2014-ben az Európai Parlamentbe is bejutott. (Nationaldemokratische Partei Deutschlands – Németországi Nemzeti Demokratikus Párt.)
- ² Idézet Maria Konopnicka (1842–1910) Eskü c. verséből.
- ³ A Bertrand Russell kezdeményezte Háborús Bűnök Nemzetközi Bíróságáról van szó.

(Fordította: Csala Károly)

Eeredeti megjelenés: *Marxism in Our Time*. The Ramparts Press, Berkeley, 1971. A hamburgi televíziónak (HTV) 1967. július 23-án adott Deutscher-interjú fordítása. Az angol fordítás szövege első ízben a *New Left Review* 1968 január–februári számában jelent meg. A *Marxist Internet Archive* számára szkennelte, előkészítette és jegyzetekkel ellátta Paul Flewers.